

Janusz LEKAN, *Jezus Chrystus Pośrednik zbawienia w hiszpańskiej teologii posoborowej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010, ss. 509, ISBN 978-83-7363-983-6.

Chrystologia katolicka przeżywa dziś swój *kairos* — czas ożywionego rozwoju, twórczych dyskusji i odnowy zmierzającej ku bardziej integralnemu, dynamicznemu, historycznemu, antropologicznemu i pluralistycznemu rozumieniu tajemnicy Chrystusa. Ostatnie dziesięciolecia zaowocowały imponującą literaturą chrystologiczną, poświadczającą fakt wytyczenia nowych dróg czy też sposobów uprawiania chrystologii katolickiej. Poszczególne sposoby uprawiania chrystologii i ich reprezentantów najczęściej podporządkowywano ogólniejszym perspektywom, mówiąc np. o chrystologii w perspektywie uniwersalno-teologicznej, kosmiczno-antropologicznej, historyczno-personalistycznej, eschatyczno-pneumatologicznej czy też metadogmatycznej. W bogatą panoramę różnych kierunków chrystologicznej myśli XX w. wpisuje się też myśl teologów hiszpańskich, których oryginalny

dorobek naukowy stał się przedmiotem badań ks. Janusza Lekana w rozprawie: *Jezus Chrystus Pośrednik zbawienia w hiszpańskiej teologii posoborowej*.

1. Problem badawczy, metoda i struktura rozprawy

W ostatnim czasie w sposób szczególny temat jedyności zbawczego pośrednictwa został podjęty w dokumencie Kongregacji Doktryny Wiary *Dominus Iesus*. Dokument przypomina dotychczasową naukę Kościoła w tym temacie, mocno broniąc chrystocentryzmu zbawczego i jedyności Pośrednika. Potwierdza, że Jezus Chrystus jest jedynym i powszechnym Pośrednikiem zbawienia dla całej ludzkości. Jeśli nawet *Deklaracja* przynosi zaproszenie dla teologów, by analizowali drogi pośrednictwa Chrystusa w kontekście dialogu międzyreligijnego, to jednak zadanie to zostaje postawione w sposób bardzo konkretny:

Należy dążyć do głębszego zrozumienia, na czym polega ów współdziałanie w pośrednictwie, który wszakże musi być zawsze podporządkowany zasadzie jedynego pośrednictwa Chrystusa (nr 14).

Formułując problem badawczy, autor zwraca już we wstępie uwagę na to, że sam temat Jezusa Chrystusa Pośrednika zbawienia jest bardzo istotny dla chrystologii dogmatycznej.

Z jednej strony jest ważny dla struktury traktatu chrystologicznego, a z drugiej, otwierający nowe perspektywy badawcze poprzez poszukiwanie odpowiedzi na tak istotne pytania, jak i dlaczego każdy z nas nie zbawia się w bezpośredniej relacji z Bogiem? Jaki jest fundament innych pośrednictw zbawczych obecnych w chrześcijaństwie? (s. 38).

W podjętym studium stara się odnaleźć odpowiedź na te i podobne pytania w teologicznej refleksji teologów hiszpańskich drugiej połowy XX w., a więc w źródłach w Polsce stosunkowo mało znanych. Postawiony problem, którego rozwiązanie uwarunkowane jest bogatym i zróżnicowanym materiałem źródłowym, wymaga zastosowania odpowiedniej metody. Autor pisze:

Metodę stosowaną w niniejszym studium można określić jako metodę chrystologii uniwersalnej. Jej zadaniem jest poszukiwanie zespolenia chrystologii oddolnej z chrystologią odgórną. Możliwe jest to dzięki kategorii zbawczego pośrednictwa Jezusa Chrystusa. (...) Zostaje w ten sposób wprowadzona równowaga przez jednakowe docenienie zbawczego wymiaru Wcielenia Chrystusa i Jego Ofiary miłości. Przy zachowaniu pierwszeństwa pośrednictwa zstępującego, z racji logicznych i chronologicznych, oba kierunki pośrednictwa Chrystusa winny być brane zawsze w jedność. Pozwala to na połączenie formuły doksologicznej z formułą holistyczną, a przez to na lepsze ukazanie nie tylko prawdy o Jezusie Chrystusie jako Synu Bożym wcielonym (ontologia Pośrednika), lecz również głębsze zrozumienie relacji Boga do człowieka i świata (funkcja Pośrednika) (s. 40).

Struktura pracy podporządkowana została postawionemu celowi. Pierwszy rozdział, zatytułowany *Posoborowa teologia hiszpańska*, ma charakter ogólny i wprowadzający. Zabieg ten jest uprawniony, gdyż żadna teologia nie rozwija się sama z siebie, lecz jest w jakimś stopniu odzwierciedleniem środowiska, w którym pow-

staje. Stąd też Lekan rozpoczyna refleksję od prezentacji środowiska teologicznego, w jakim powstawała myśl chrystologiczna teologów, których pisma mają być przedmiotem analiz. Najpierw stawia pytanie o sytuację hiszpańskiej teologii przed-soborowej, by lepiej zrozumieć obecność hiszpańskich teologów na Soborze. Następnie podejmuje refleksję nad znaczeniem Soboru dla teologii hiszpańskiej, zarówno w jej instytucjonalnych formach (wydziały teologii, publikacje), jak i refleksji poszczególnych teologów, zwracając uwagę na dominujące wówczas tematy i prądy teologiczne oraz na recepcję nauk *Vaticanum II*.

Kolejne rozdziały prezentują wizję Chrystusa – Pośrednika w ujęciu najbardziej reprezentatywnych chrystologów hiszpańskich okresu posoborowego. Zostały one ułożone według pewnych par, łącząc teologów bliskich sobie pochodzeniem lub sposobem uprawiania teologii. Rodziały II (*Juan Alfaro: Chrystus — Pośrednik Objawienia*) i III (*Manuel M. Gonzalez Gil: Chrystus — Pośrednik przez miłość jednoczącą*) ukazują dwóch teologów jezuitów, tworzących teologię przełomu soborowego, mocno osadzoną biblijnie. W rozdziałach IV (*Szkola nawarryjska: Jezus Chrystus — Pośrednik mesjański*) i V (*Jose Antonio Sayes: Jezus Chrystus – Pośrednik ofiarniczy*) przedstawia myśl teologów tworzących w nurcie teologii tradycyjnej. Rozdziały VI (*Olegario González de Cardedal: Jezus Chrystus — „Pośrednik bezpośredni”*) i VII (*José Ignacio González Faus: Jezus Chrystus — „Nowy Człowiek”*) ukazują dorobek teologów tworzących najbardziej interesującą, niekiedy trochę kontrowersyjną, teologię w okresie posoborowym. Ostatni, VIII rozdział (*Ku integracji obrazu Pośrednika*), ma charakter podsumowujący i stanowi próbę naszkicowania wieloaspektowego obrazu Jezusa Chrystusa, Pośrednika zbawienia, jaki wyłania się z hiszpańskiej teologii posoborowej.

Na strukturę rozprawy oprócz rozdziałów analitycznych składają się jeszcze: *Wstęp* (s. 27–41), zawierający wszystkie części składowe poprawnie zbudowanej tej części dysertacji — z szerokim wprowadzeniem w problematykę i rozwiniętą charakterystyką podstawowych pojęć, *Zakończenie* (s. 443–458), *Bibliografia* (s. 459–484), *Wykaz skrótów* (s. 23–25), streszczenia i spisy treści w języku niemieckim i hiszpańskim oraz indeks osób.

2. Wartość rozprawy — aspekt treściowy

Od strony merytorycznej rozprawa ks. Lekana może poszczycić się wieloma osiągnięciami. Interesująco został przedstawiony już sam rys historyczny teologii hiszpańskiej. W okresie przed Soborem Watykańskim II teologia ta była odcięta od ruchów katolickiej odnowy biblijnej i liturgicznej. Nie docierały do niej nowe prądy filozoficzne i teologiczne — ani katolickie, ani ewangelickie, ani też żadne przejawy ekumenizmu (zob. s. 46). Po wojnie domowej hiszpańska teologia przyjęła rys polemiczny i stała się swego rodzaju „teologią polityczną” (*tamże*). Do-

piero Sobór Watykański II stał się impulsem dla ożywienia tej teologii, chociaż też trudno mówić o wielkim wkładzie episkopatu czy teologów hiszpańskich w prace Soboru — zwłaszcza na ich pierwszym etapie. „Przeskok”, jak to nazywa ks. Lekan (s. 85), dokonał się po Soborze — i to dzięki rozwojowi chrystologii.

Pierwsze dziesięciolecia po Soborze to, podobnie jak w innych krajach Zachodu, obecność dwóch fundamentalnych herezji chrystologicznych, czasami bronionych otwarcie, innym razem zawoalowanych. Polegały one na oderwaniu Chrystusa od Boga, by zredukować Go do pewnego rodzaju bohatera lub proroka, oraz na oderwaniu Go od Kościoła, by pozostawić Go w rękach i na łasce jednostki. W tle ciągle obecne było pytanie: czy Chrystus jest dlatego ważny, bo jest Bogiem z nami, czy dlatego, że był genialnym człowiekiem, którego postać ciągle jest żywa w historii? (s. 86n).

Dogłębne analizy przeprowadzone przez autora dysertacji po rozdziale wstępnym ukazują w sposób systematyczny istotne elementy tajemnicy Chrystusa Pośrednika. Zebrane są wszystkie kategorie,

w jakich Pismo Święte i wielka Tradycja Kościoła wyrażają niewypowiedzianą tajemnicę naszego zbawienia w Chrystusie, jak np. wynagrodzenie, zadośćuczynienie, ofiara, odkupienie, zwycięstwo, wyzwolenie, przebóstwienie (s. 457).

Jedność bosko-ludzka najpełniej zrealizowała się w Jezusie Chrystusie, ponieważ — z jednej strony — „dokonała się w Nim jedność transcendentna między ograniczonością stworzenia i jego otwarciem na Stwórcę (unia hipostatyczna)”, z drugiej zaś —

w Nim stała się możliwa dla człowieka jego transcendentna integracja w zjednoczeniu i dialogu z Bogiem jako Ojcem (przybrane synostwo). Kolejnym aspektem transcendentnej integracji człowieka dokonanej w Chrystusie Pośredniku jest jedność czasowego ograniczenia i pragnień nieskończonego życia (s. 195).

Za Gonzalezem Gilem Lekan powtarza, że misterium Chrystusa to misterium jedności „bez pomieszania i bez rozdzielenia”, „bez zrównania i bez rozłączenia”,

Pośrednik w bezpośrednio boskiej i ludzkiej, Pierworodny spośród wielu braci i jednocześnie Jednorodzony Ojca, centrum stworzenia i historii. Będąc nim, jest także objawieniem człowiekowi misterium człowieka i jednocześnie jest zniszczeniem „misterium niegodziwości” grzechu i nieporządku (por. 2 Tes 2,7; 1 J 3,4). Materia i duch, natura i osoba, jednostka i wspólnota, to, co laickie, i to, co święte, co czasowe i co wieczne, co naturalne i co nadprzyrodzone, stworzenie i Bóg, jednoczy się w Chrystusie i urzeczywistnia w sposób nieprzewyciężony i nieodwracalny rekapitulację wszystkich rzeczy i integrację człowieka sobie samym, w społeczności ludzkiej i w historii (s. 195).

Autor stawia w centrum osobę Pośrednika, co jest fundamentem do podkreślenia osobowego charakteru zbawienia dokonującego się w Osobie Pośrednika. Chrystus jako Pośrednik wprowadza nas w „pełnię życia samego Boga”, w „wieczne widzenie Boga”, On jest „Sakramentem Boga Ojca” (s. 138). To pośrednictwo istnieje zaś nie *propter Deum*, czyli dlatego, że w Bogu istnieje jakiś „brak”, ale *propter hominum*, ponieważ „człowiek, by móc przyjąć łaskę zbawienia, musi ją przyjąć w sposób, który w pełni będzie respektował jego strukturę cielesno-społeczną” (s. 248).

Teksty wszystkich analizowanych teologów pozwoliły autorowi wysunąć fundamentalny wniosek o istnieniu jednego jedyne go zbawczego pośrednictwa, jakie jest w Jezusie Chrystusie, Synu Bożym wcielonym. Z refleksji hiszpańskich teologów jasno wynika, iż nie jest to pośrednictwo statyczne, lecz w pełni dynamiczne. Oznacza to, że Pośrednik nie jest kimś, kto stoi pomiędzy Bogiem i człowiekiem, lecz kimś, kto jednoczy człowieka z Bogiem, prowadzi do pełnej komunii stworzenia ze Stwórcą. Widzenie pośrednictwa czysto statycznie, jako elementu „drabiny” pomiędzy Bogiem i człowiekiem, prowadziło by w konsekwencji do odrzucenia wszelkich form realizacji jedyne go pośrednictwa Jezusa Chrystusa — np. poprzez Maryję, Kościół, sakramenty, apostołstwo, kapłaństwo, modlitwę (zob. s. 222). W tym kontekście ks. Lekan wykazuje, że „model pośrednictwa teologii katolickiej jest modelem zrównoważonym i otwartym, ukazującym jedność i ostateczność pośrednictwa zbawczego Chrystusa w modelu inkluzywistycznym, harmonijnie łączącym wymiar zstępujący pośrednictwa z wymiarem wstępującym” (s. 183), co ma dalekosiężne konsekwencje w dialogu z teologią protestancką i religiami niechrześcijańskimi.

Obraz Chrystusa Pośrednika, jaki otrzymaliśmy w dysertacji, nie jest jakimś „hiszpańskim” obrazem Pośrednika, lecz refleksją dokonaną na gruncie teologii hiszpańskiej, której podstawowym źródłem jest Boże Objawienie. Autor stworzył obraz „uniwersalny”, a przez to po raz pierwszy w miarę całościowe w polskiej literaturze teologicznej opracowanie tematu zbawczego pośrednictwa Chrystusa. Opracowanie to pozwala też polskiemu czytelnikowi bliżej poznać specyfikę refleksji chrystologicznej dokonywanej w Hiszpanii po Soborze Watykańskim II.

3. Wartość rozprawy — aspekt formalny

Od strony formalnej rozprawa legitymuje się metodologiczną poprawnością. Problem badawczy, obrana metoda i struktura rozprawy zostają jasno sprecyzowane we *Wstępie*. W realizacji zamierzonego celu autor trzyma się obranej metody ściśle i konsekwentnie.

Konstrukcja pracy, jak to wynika już z przedstawionej szerzej na wstępie struktury rozprawy, jest logiczna i spójna. Rozłożenie tematów poszczególnych rozdziałów jest dość oczywiste, gdyż uwarunkowane źródłami i zastosowaną metodą. Wszystkie rozdziały pracy respektują w pełni zasadę dysjunkcji, i to zarówno w swej kompozycyjnej całości, jak i w swym zakresie immanentnym. Każdy rozdział jest należycie zaplanowany i posiada swoją małą „architekturę”, tj. swoją pozycję wyjściową, polegającą na wprowadzeniu ogólnym, swój analityczny ciąg i swoje mniejsze lub obszerniejsze podsumowanie.

Recenzent musi też przyznać, że tok wywodów podany jest w bardzo jasnym, rzeczowym, komunikatywnym i teologicznie precyzyjnym języku, mimo że posz-

czególne pisma analizowanych autorów nie należą do łatwych. Czytaniu tekstu towarzyszy pełna aprobata dla wielu rozumowań autora. Nietrudno też dostrzec, że twierdzenia i wnioski zawsze uwiarygodnione są rzetelnym cytowaniem źródeł i pomocniczych opracowań, które skądinąd dowodzą heurystycznej biegłości autora. Różnorodność tematyczna analizowanych wypowiedzi, związki problematyki chrystologicznej z innymi dziedzinami wiedzy teologicznej, a także sama wielość poszczególnych wątków, wymagała dogłębnej wiedzy biblijnej, patrystycznej i ściśle teologicznej.

Ks. Piotr Jaskóła